

Een gedifferentieerde kijk op de behandeling van pragmatische problemen

Marja Borgers

Doel van deze workshop

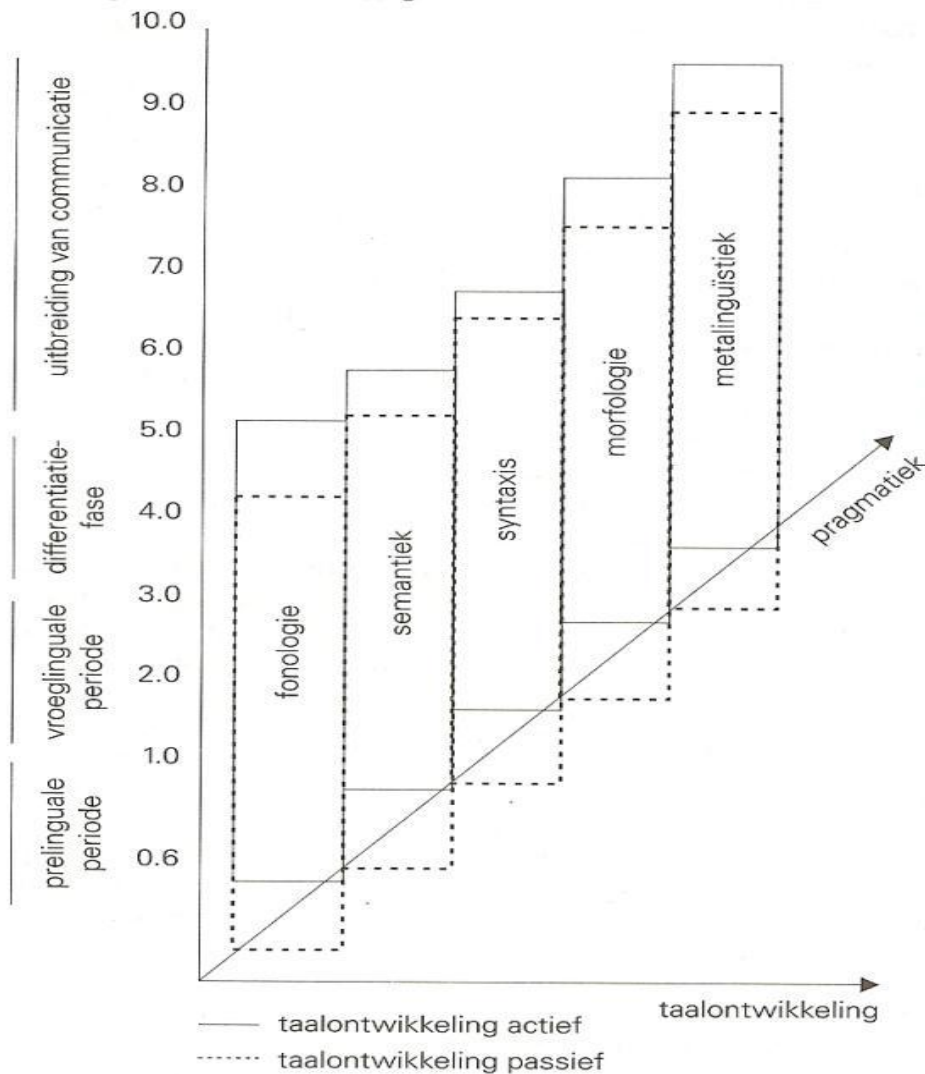
- Het fenomeen pragmatiek en pragmatische problemen enigszins uitdiepen
- Verschillende typen pragmatische problemen bespreken
- Aan de hand van die typering behandelsuggesties bespreken
- Lijst met behandelideeën uitwisselen

Opdracht

Denken – delen – uitwisselen

- Probeer in één zin te verwoorden wat jij onder pragmatiek verstaat?
- Wissel uit met je buurvrouw
- Plenaire terugkoppeling

Ontwikkeling van de taalmodules als concentrisch leerproces (Gillis & Schaerlaekens 2001)

- Fonologie = klanken
- Semantiek = woorden
- Syntaxis = zinsbouw
- Morfologie = woordbouw
- Metalinguïstiek = taalinzicht
- Pragmatiek = taalgebruik en tekstbouw

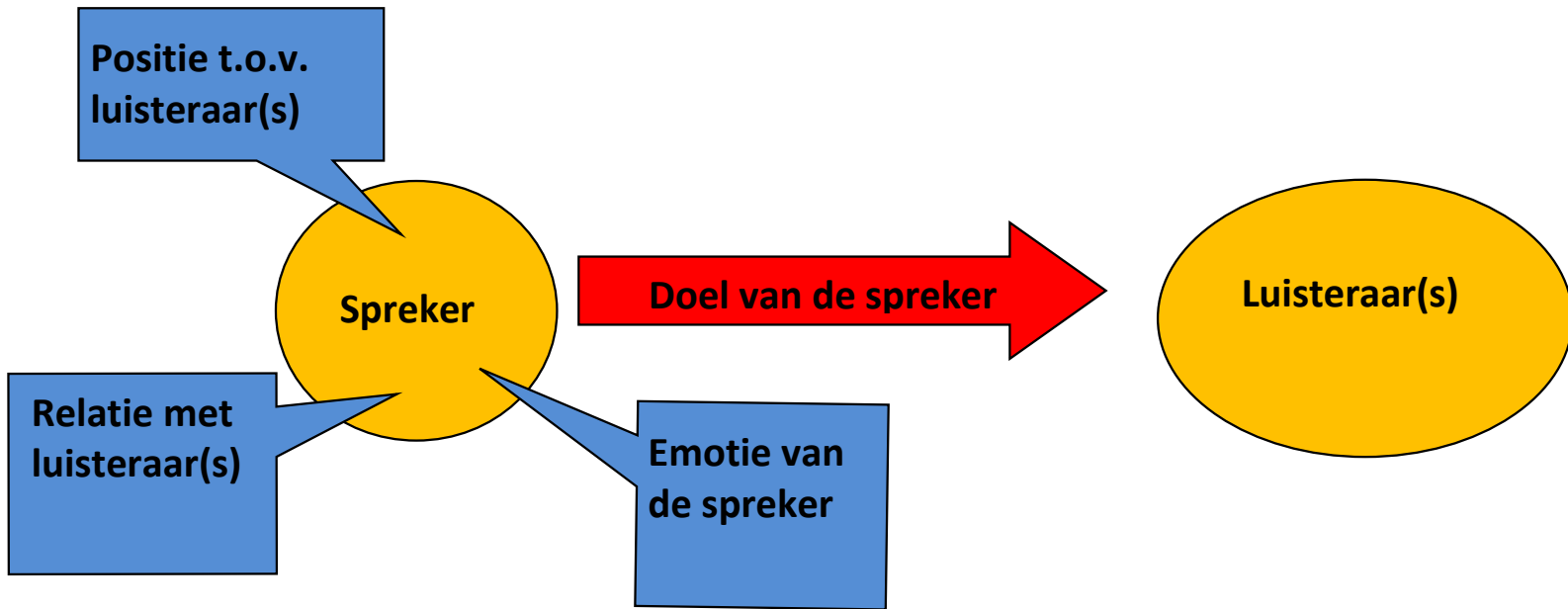
Specifieke taalstoornis (SLI)

- Taalstoornis (geen achterstand), komt voor bij circa 7% van de bevolking
- Iets meer jongens dan meisjes
- Stoornis op gebied van taalbegrip, taalproductie of beide
- Niet voortkomend uit andere stoornissen zoals gehoorproblemen, ontwikkelingsachterstanden, neurologische stoornissen of autisme (Schwartz, 2009)

Symptomen van SLI

- **Fonologie:** beperkt fonologisch bewustzijn; moeite met herhaling van non-woorden
- **Syntaxis:** Moeite met begrip en productie complexe uitingen
- **Morfologie:**
- Problemen met werkwoordvervoeging
- **Semantiek:** Kleine woordenschat en incomplete fonologische en semantische woordbeelden
- **Pragmatiek:** Stoornis in interactie en samenhang

Pragmatische vaardigheid

Factoren die het pragmatisch functioneren van een spreker beïnvloeden.

Pragmatiek = afstemming op situatie en op deelnemers

- Hoe formeler de taaltaak, hoe essentiëler de pragmatiek
- Hoe meer afstand tussen spreker en luisteraar, hoe essentiëler de pragmatiek
- Hoe meer er op het spel staat, hoe hoger het doel, hoe essentiëler de pragmatiek
- Hoe emotioneler de taaltaak, hoe moeilijker de pragmatiek

Ook persoonlijke factoren hebben invloed op pragmatiek

- Kennis van de wereld
- Taalbeheersing
- Intelligentie
- Sociaal-emotionele vaardigheid
- Cultuur en opvoeding
- Inlevingsvermogen oftewel Theory of Mind

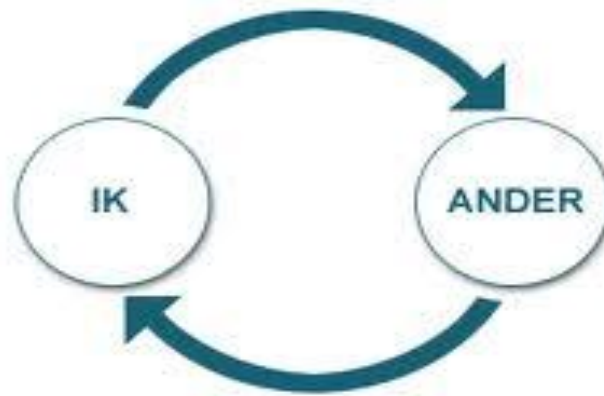
Taalgebruik = koorddansen

Kinderen met pragmatische stoornis:

- Passen hun taalgebruik niet aan aan de situatie / aan de luisteraar
- Geven minder relevante of essentiële informatie
- Informatie is chaotischer en te gedetailleerd
- Vertellen geen goede verhaallijn
- Taalgedrag komt vreemd / inadequaar over

Inlevingsvermogen of Theory of Mind: alleen vanuit jezelf denken en waarnemen

Theory of mind (ToM)

Ontwikkelingstadia:

24 maanden:

Kind heeft inzicht in
zichzelf

first-order

second-order

4 jaar:

Kind heeft inzicht in de
ander

third-order

6 jaar:

Kind heeft inzicht in wat
de ander denkt over een
ander

Verstoorde werking ToM:

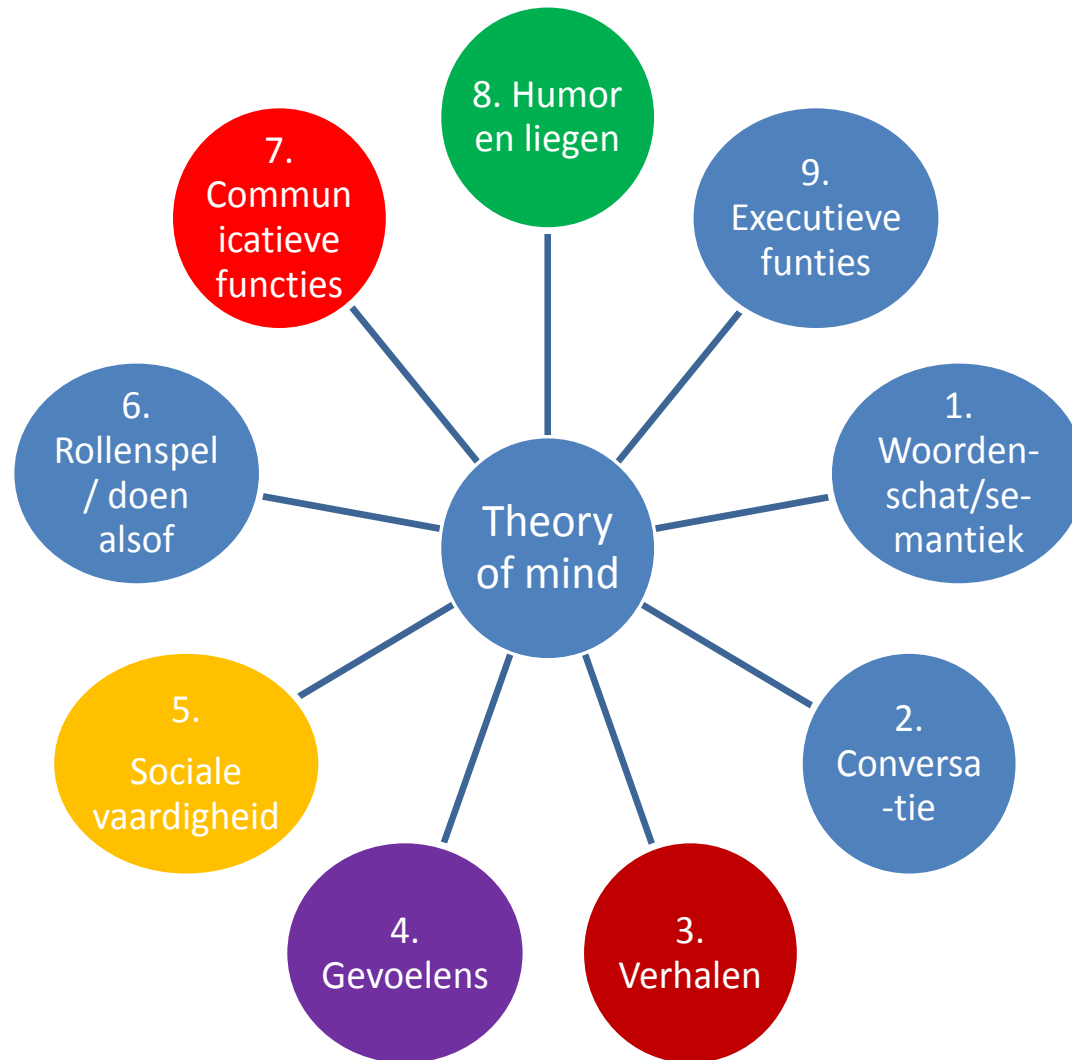
- Resulteert in (ernstige) communicatieve / pragmatische problemen
- Kinderen kunnen probleemloos een TOM-test doen (Ketelaars 2010), maar vertonen in communicatie toch problemen.

Uitspraak: deze kinderen hebben wel een Theory of Mind, maar gebruiken hem niet (goed)

Gevolgen niet-toepassen Theory of Mind

- Houdt alleen rekening met eigen communicatieve behoeften
  - Geen goede inschatting welke informatie van belang is op dat moment in die situatie
  - Geen rekening houden met de context: tegen wie praat ik
  - Hoofdzaken niet (goed) van bijzaken onderscheiden
  - Moeite met formele taalhandelingen, zoals groeten
- Onderliggende betekenissen worden niet begrepen
  - Onuitgesproken betekenis niet begrijpen
  - Humor
  - Liegen en bedriegen
  - Begrip oorzaak-gevolg

Taal en Theory of Mind

Focus van behandeling

Bepaal de richting van je interventie:

1. Woordenschat / semantiek
2. Conversatie
3. Verhalen
4. Praten over gevoelens
5. Sociale vaardigheden
6. Rollenspel / doen alsof
7. Communicatieve functies
8. Humor en liegen (ToM)
9. Executieve functies (Agenda, dagboek, foto's)

Genres van taalgebruik bij interventie

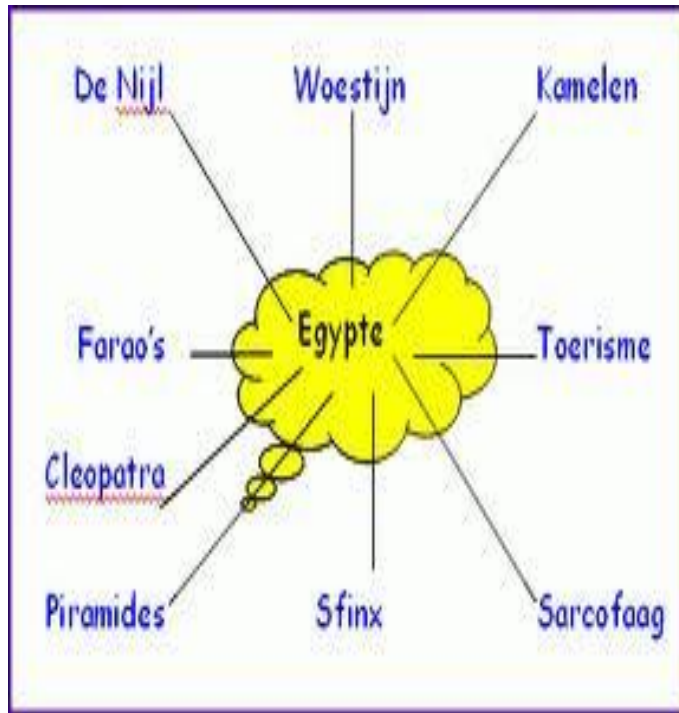

1. Woordenschat

Werken met de viertakt

- Voorbewerken, semantiseren, consolideren, controleren
- Contextgebonden
- Gerelateerd aan elkaar
- Gevisualiseerde relatie
- Woorden uitbeelden, uitleggen, uitbreiden

Werken met grafische modellen

- Denk zowel aan semantisch verband als fonologisch verband → rijmen

2. Conversatie

- DGM (Marion Blank)
- Taalontwikkkelende interactie (Verhallen & Walst, 2001)
- Gesprekken om te leren (Damhuis en Litjens, 2003)
- Gesprekken in de kleine kring
- Taal leren op eigen kracht (Suzanne van Norden, 2004)
- Vraag-antwoordparen. Wat voor antwoord kun je verwachten op welke vraag?

Filmpje stichting taalvorming

3. Werken met verhalen

- Persoonlijk verhaal volwassene
- Persoonlijk verhaal kind
- Fictief verhaal
- Verhaal navertellen
- Verhalenkring

Vertelsuggesties → taalaanbod

1. Interactief voorlezen. Ouders aanwijzingen geven
2. Samen met kind verhaal construeren. Fantasieverhaal door om de beurt een zin toevoegen
3. Met meerdere kinderen 1 verhaal construeren. B.v. aan de hand van plaatjesreeks
4. Een verhaal laten navertellen d.m.v. een verteltafel
5. Bij onduidelijkheden verduidelijkingsvragen stellen. Verwijzingen duidelijk krijgen

Oefeningen voor vertellen

- Laat kinderen in groep elkaar verhaal vertellen. In geval van misverstand stelt luisteraar een verduidelijkingsvraag
- Laat kinderen gezamenlijk een verhaal vertellen. Om de beurt een zin toevoegen.
- Beurtwisseling oefenen met een spel. Zo snel mogelijk non-verbaal reageren. Daarna verbaal.
- Rondje vertellen, om de beurt een stukje erbij verzinnen. Het verhaal opschrijven en navertellen.
- Vraagmuur van w-vragen die je kunt stellen over een verhaal.
- Ik ga op vakantie en ik neem mee...

Expliciete verbale coaching bij verhaal: meta-linguïstiek

Analyseer een verhaal met een kind

- Waar gaat het verhaal over?
- Welke personages zijn er?
- Wat gebeurt er en hoe wordt het opgelost?
- Wat ervaren de personages?
- Welke emoties spelen een rol?

4. Praten over gevoelens

- De axenroos: een huis vol gevoelens en axen
- Color cards emotions
- De gevoelsdobbelsteen
- Kijk hoe je je voelt
- Visodidact: taal van gevoelens
- Doos vol gevoelens
- Sometimes I feel ...

De axenroos

- Doelgroep: kinderen van 5 tot 12 jaar.
- Gebruik: in de klas.
- Inhoud: Gevoelens en sociale vaardigheden.
- Kinderen verbaal en nonverbaal relationeel gedrag laten herkennen en begrijpen.
- Kinderen leren probleemoplossend te denken in een sociale context en zich sociaal competent te gedragen.

5. Sociale vaardigheid / ToM

Color Cards: Social Behaviour (Sociaal Gedrag): Door middel van de kaarten praten over sociaal gedrag en gevoelens.

Super Eva: De kaarten worden één voor één aan het kind getoond en telkens wordt er 'gediscussieerd' over het verloop van het verhaal. Uiteindelijk is te zien wat Eva met de situatie heeft gedaan. Er kan ook nog gepraat worden over eenzelfde situaties van het kind of wat het kind zelf zou doen om het probleem op te lossen.

Schermspelen voor oefenen ToM

6. Rollenspel / doen alsof rollenspellen en drama

Bakker & Hoefnagel, 1988: Speeltaal = taalspelletjes

1. Ingaan op de taal van een ander b.v. het spel *Hier is de melkboer*
2. Een samenhangend verhaal maken voor kinderen die moeilijk bij het thema kunnen blijven b.v. *Groepsverhaal*
3. Gebruik van taal in verschillende situaties b.v. *Beleefdheidsspel*

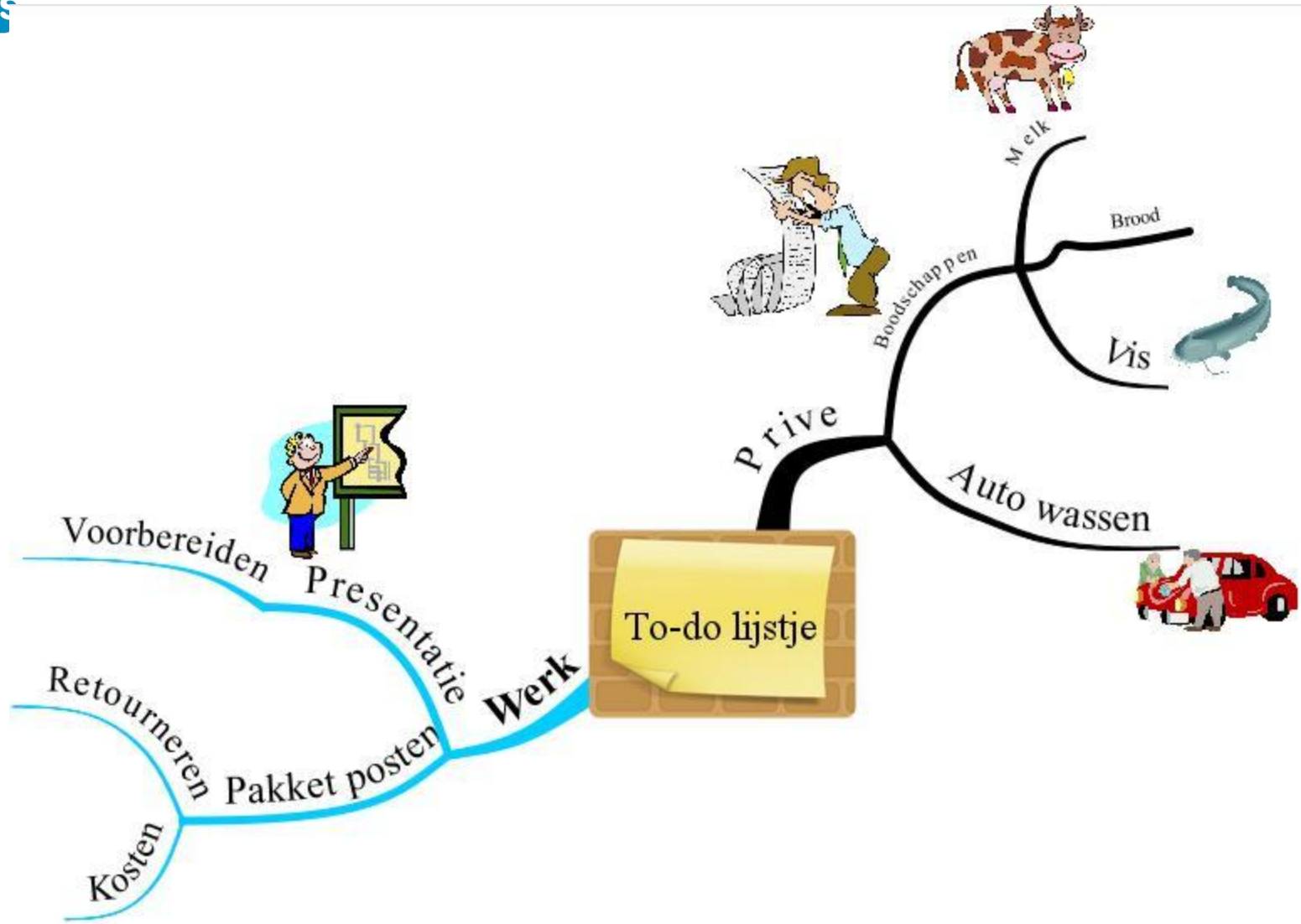

9. Executieve functies

- Structuur aanbieden
  - Agenda
  - Lijsten
  - Dagboek
  - Foto's
  - Mindmap

Mindmappen

- Eenvoudige manier om ingewikkelde plannen en ideeën weer te geven.
- Maakt gebruik van associatie, beeld, symboliek, kleur, ruimte, waardoor beide hersenhelften actief zijn.
- Taal wordt bij gebruik mindmap gereduceerd, waardoor het plan of idee heel duidelijk gemaakt kan worden.

Lijst met behandelideeën en materialen: spelletjes

- Memory
- Lotto
- Domino
- Kwartet (ook om kennis in te schatten en vragen te stellen)
- Ganzenbord
- 4 op een rij
- Toren van Pisa
- Set (Ravensburger)
- Communicatie, begrippentaal (Rolf)
- Wie, wat, waar (Goliath)
- Klapt genau (vanaf 5 jaar Prolog)
- Waar ben ik? (Jumbo)
- Wie is het (MB)
- Ra ra, wat ben ik? (Clown Games)
- Ra, ra wat is dat?
- Ben ik een banaan?
- Communicatiespel eenvoudige platen (Rolff)
- Scotland Yard
- Wie is de dader

Lijst met behandelideeën en materialen: andere materialen

- (Smartgames: Camelot junior (4-99 jaar), Car (3-8 jaar)
- Topoprino, (vanf 2 jaar) , Atelier Topologie 1 en 2 (vanaf 4 jaar) (Nathan)
- Stippentekening, kleurplaat opdrachten geven
- Transparant
- Twinfit, bijv. hyponyma, associatie (Prolog)
- Babelbox
- Story starters, Decisions (Colorcards)
- Wat is fout?/fun pictures, wat zou jij doen?, wat is anders? (Colorcards/pocket colorcards)
- Waarom-omdat (Colorcards)
- Voeldoos
- Gedetailleerde kleurplaten
- Begrippenspel (Rolff)
- Pingui filmpjes (non-verbaal).
- Het kind laten vertellen

Lijst met behandelideeën en materialen: rollenspellen

- Opdrachten geven, bijv. iets ergens halen
- Het kind een voor hem bekend spel laten uitleggen aan de ouder(s)
- Het kind laat vertellen hoe iets moet. Je laat het kind helpen.
- Echte situaties nabootsen, bijv. thee drinken, boodschappen doen.
- Echt boodschappen met het kind gaan doen.
- Prentenboeken naspelen met concreet materiaal. Logo doet het eerst voor
- Logische reeksen eventueel met naspelen
- Logische reeksen (Color Cards, Schubi, Nathan)
- Naspelen rollenspel a.d.h.v Colorcards

Lijst met behandelideeën en materialen: schermspelen

- Met een scherm tussen jezelf en het kind in spelletjes doen, zoals de ene omschrijft wat hij tekent/bouwt met blokjes, de ander tekent/bouwt hetzelfde adhv die omschrijvingen
- Atelier Topo: Doos met materialen. De ene heeft een foto en vertelt. De ander bouwt wat er wordt gezegd.
- Voorwerpen neerzetten. Kind neemt er een in gedachten. Moet daarna opschrijven en de ander moet raden.
- Alledaagse voorwerpen omschrijven a.d.h.v. Colorcard/pocketcolor card omschrijven, de ander raadt

Boeken

Allerlei soorten prentenboeken

Kijk ook op www.logopedie-materiaal.nl

Meer weten?

Marja Borgers

m.borgers@aps.nl